

4. US DE LES CONSONANTS

4.1. LES LLETRES B I P

La lletra *b* representa el sò bilabial oclusiu sonor [b] i la seua variant fricativa [β]. En general, el fonema [b] només té una realisació oclusiva quan va precedit per una pausa, una consonant nassal o una altra oclusiva (*bellea, ambient, fútbol*). En la majoria dels demés casos, com en *fiable, obrir, acabar*, este fonema presenta l'alòfon [β], si be hi ha una tendència en certs parlars a mantindre la realisació oclusiva també en la majoria d'eixes situacions; especialment, si pronuncien la [v] labiodental.

La lletra *p* representa el sò bilabial oclusiu sort [p]: *pou, trespol, aplegar, cap*.

La distinció entre [b] i [p] no sol presentar problemes, llevat de quan apareixen en posició final de sílaba en interior de paraula. En este cas, el fonema [b] davant d'una consonant sorda (com en *dissabte, dubtar, absolut*) tendix a ensordir-se en [p], mentres que el fonema [p] davant d'una consonant sonora (com en *apnea, capdal, capdavall, capbreu*) tendix a sonoritzar-se en [b]. Estos alòfons no tenen reflex en la grafia, que seguix en tot cas criteris etimològics, els més importants dels quals són els següents:

- a) En inici de paraula escrivim en *b* els prefixos *ab-, abs-, ob-, sub-, subs-*: *absència, abdicar, abstinència, abstraure, obturar, obtindre, obstruir, obstaculisar, subdivisió, subvertir, substantiu, subscriure*. També escrivim en *b* certes paraules com *àbsit, dissabte, dubte, hebdomadari, sobte, subtil* i els seus derivats.
- b) Fòra dels casos anteriors, s'escriu generalment *p* davant de les lletres *c, n, i t*: *apnea, apte, concepte, egipci, Egipte, hipnosis, opció, optar, optimisme, recepta, repte...*⁸¹
- c) Escrivim també en *p* la sílaba *cap-* en inici de paraula: *capçal, capdal, capdavall, captiu, capdell...* incloent el topònim *Capdet*.

En final de paraula, l'ensordiment de [b] en [p] és sistemàtic i està amplament documentat i consolidat en la tradició gràfica valenciana des de temps antics.

Per això, escriurem sempre *p* i no *b* a final de paraula, inclús si els derivats dels tèrmins en qüestió duen *b*: *glop, camp, serp, llop (lloba), verp (verbal), sap (saber), cap (cabut), adop (adobar), corp (encorbar), àrap (aràbic), xenòfop (xenofòbia), cup (cúbic), superp (supèrbia)*. Els plurals de totes les paraules acabades en *p* mantenen la mateixa grafia i pronunciació: *glops, llops, verps, serps, àraps...*

---

⁸¹ Deu notar-se que en algunes paraules com *escultor* o *escriptor* la *p* llatina originària (*sculptor, scriptōre*) desaparegué de la llengua parlada i tampoc té ya reflex en l'escriptura.

Com a excepcions, s'escriu en *b* la preposició arcaica *ab* i els préstams anglesos *club* (també *aeroclub*, *cinclub*), *web*, *snob*... o paraules d'un altre origen com *kebab*.

4.2. LES LLETRES *B* I *V*

La lletra *v* representa el sò labiodental fricatiu sonor [v], front al sò bilabial oclusiu sonor [b] de la lletra *b*. Com representen dos sons diferents, la distribució i l'ús d'estos dos grafemes no hauria de presentar en principi cap de problema. No obstant, en el valencià central i el més septentrional el fonema [v] se confon en [b]; per això oferim les següents regles per als parlants que confonen ambdós sons:

4.2.1. Escritura de *B*

- a) Darrere de *m*: *tombar*, *embafar*, *umbràcul*, *embenar*. Com a excepció s'escriu *v* darrere del prefix *circum-* (*circumvalació*, *circumvolució*), i en paraules d'origen cult o estranger com *duumvir*, *triumvir* o *tramvia*.
- b) Davant de *l* i *r*, formant grup tautosil·làbic, és dir, una mateixa síl·laba: *blau*, *cable*, *bròfec*, *cabra*.
- c) Quan alterna en *p* en unes altres paraules de la mateixa família lèxica: *adobar-adop*; *calba-calp*; *verbal-verp*; *cabre-cap*, *encorbar-corp*...
- d) No obstant, ha de precisar-se que quan dos paraules de la mateixa família han seguit tractaments diferents –una, l'evolució fonètica patrimonial, i l'altra, un tractament cult– un membre del parell pot dur *v* i l'altre *b*: *cervell* / *cerebral*, *cerebel*, *calba* / *calvície*, *escrivà* / *escriba*, *llavi* / *labial*, *corba* / *curvatura*.

4.2.2. Escritura de *V*

- a) En les terminacions del pretèrit imperfecte d'indicatiu dels verbs del primer grup (acabats en *-ar*): *torcava*, *torcaves*, *torcava*, *torcàvem*, *torcàveu*, *torcaven*.
- b) Quan alterna en *u* en altres paraules de la mateixa família lèxica: *nou-nova*; *viure-vivim*; *escriure-escrivim*.
- c) Darrere de *n*: *canviar*, *convidar*, *enverinar*, *involucrar*.
- d) Darrere dels prefixos *ad-*, *sub-*, *trans-* / *tra-*: *advertir*, *advocat*, *subvenció*, *subvertir*, *transvers*, *transversal*, *travestir*, *travessa*.
- e) En les formes del verb *haver* (o *haure*) quan presenten el sò de [v]: *havem*, *haveu*, *havia*, *havies*...

f) Encara que en general sol haver entre les distintes llengües una coincidència alta en la distribució entre *b* i *v*, considerem convenient eixemplificar ací algunes de les principals paraules que poden presentar divergències en les llengües pròximes:

<i>abortar</i>	<i>cavalcar</i>
<i>advocat</i>	<i>cavalcata</i>
<i>alcova</i>	<i>cavall</i>
<i>algaravia</i>	<i>cervell</i>
<i>almadrava</i>	<i>civada</i>
<i>arraval, raval</i>	<i>comboi, comboyar</i>
<i>arrebatar</i>	<i>corba, corbat, corp</i>
<i>arrova</i>	<i>Córdoba, cordovés</i>
<i>avet</i>	<i>covart</i>
<i>avorrir, avorrit, avorriment</i>	<i>debanar</i>
<i>baf</i>	<i>desimbolt</i>
<i>baina</i>	<i>embolicar</i>
<i>barruga</i>	<i>investir</i>
<i>bava</i>	<i>esvarar</i>
<i>vena</i> (“tira de fil”, pero <i>vena</i> =”vas sanguíneu”)	<i>escrivà</i>
<i>besllumenar</i>	<i>espavilar, espavilat</i>
<i>biga</i>	<i>Esteve</i>
<i>bolcar</i>	<i>esvelt</i>
<i>bovo</i>	<i>fava</i>
<i>buit</i>	<i>gavaig</i>
<i>calba</i> (de <i>calp</i>)	<i>Gavarda</i> (poble de la Ribera)
<i>canvi, canviar</i>	<i>gavardina</i>
<i>caravela</i>	<i>gleva</i>
<i>cascavell</i>	<i>govern, governar</i>

<i>gravar, gravació, gravador</i>	<i>sivella</i>
<i>haver</i>	<i>taverna</i>
<i>L'Havana (capital de Cuba)</i>	<i>trava, travar</i>
<i>llavi</i>	<i>trébol</i>
<i>mòvil</i>	<i>vaixell</i>
<i>nívol</i>	<i>varó</i>
<i>pabelló</i>	<i>vasc</i>
<i>prova, provar</i>	<i>verbena</i>
<i>rave</i>	<i>vermell</i>
<i>rebentar</i>	<i>verniç</i>
<i>rebolcar</i>	<i>vogar</i>
<i>sabi</i>	

4.3. LES LLETRES D I T

La lletra *d* representa el sò dental oclusiu sonor [d] i la seua variant fricativa [ð]. El fonema [d] té una realització oclusiva quan va precedit per una pausa, una consonant nassal, una lateral o una atra oclusiva (*dent, tendir, entendre, alcalde, anècdota*). En la majoria dels demés casos, com en *cadena, òrdens, lladre*, este fonema presenta l'alòfon [ð].

La lletra *t*, per la seua banda, representa el sò interdental oclusiu sort [t]: *tocar, bota, set*.

La distinció entre [d] i [t] no sol tampoc presentar problemes, a excepció de quan apareixen en posició final de sílaba en interior de paraula. En este cas, el fonema [d] davant d'una consonant sorda (com en *adquisició, adscriure*) tendix a ensordir-se en [t], mentres que el fonema [t] davant d'una consonant sonora (com en *atles, atleta, atmòsfera, logaritme, ètnic, dotze, aritmètic*) tendix a sonoritzar-se en [d]. Estos alòfons no tenen reflex en la grafia, que segueix en tot cas criteris etimològics.

Bona part dels dubtes se resolen tenint en conte que escriurem sempre en *d* el prefix llatí *ad*: *adjudicar, admirar, admetre, advertir*, i que no s'ha de confondre este prefix en l'escomençament en *at-* d'unes atres paraules d'orige grec: *atles, atlàntic, atlètic, atleta, atmòsfera...*

En final de paraula, l'ensordiment de [d] en [t] és sistemàtic i està amplament documentat i consolidat en la tradició gràfica valenciana des de temps antics. Per açò,

escrivem sempre *t* i no *d* a final de paraula, inclús si els derivats dels tèrmins en qüestió duen *d*: *gat*, *clot*, *ret*, *sabut* (*sabuda*), *vert* (*verda*), *àrit* (*àrida*), *nebot* (*neboda*), *salut* (*saludar*), *pot* (*poder*), *fret* (*freda*), *Madrid*, *Davit*, *latitut*, *virtut*... Els plurals dels substantius i els plurals masculins dels adjectius i participis acabats en *t* mantenen la mateixa pronunciació i grafia: *gats*, *clots*, *rets*, *verts*, *àrits*, *frets*...

En els acabaments *-ada*, *-ades*, *-adet*, *-adeta* (com *vesprada*, *acabades*, *cremadet*, *paradeta*), la *d*, antigament fricativa [ð] en una articulació molt relaxada, s'emudix en la pràctica totalitat del domini llingüístic valencià i és, per tant, muda en valencià estàndart: [vesprá, akaβáes, kremaét, paraéta], si be es manté en l'escriptura per etimologia.⁸²

En uns altres casos de *d* intervocàlica, l'emudiment no és tan generalisat. És el cas de l'emudiment de la *-d-* intervocàlica pretònica en el sufix *-ador*, *-adora*, *-adors*, *-adores*, que no és general, pero succeïx en gran part del valencià: *mocador*, *mocadors*, *treballador*, *treballadora*, *treballadors*, *treballadores* solen pronunciar-se a nivell coloquial [mokaór, mokaórs, trebałáór, trebałáóra, trebałáórs, trebałáóres].

També trobem a nivell coloquial *cadira* o *madur* en la *-d-* emudida [kaíra, maúr], aixina com en la terminació *-dura*, *-dures*: *ferradura*, *ferradures*, *armadura*, *armadures*, *borradura*, *dentadura*, *dentadures* [feraúra, feraúres, armaúra, armaúres, boraúra, dentaúra, dentaúres].

En fer els superlatius dels participis acabats en *-at*, a on la *-t* se transforma en *-d-* en quedar intervocàlica, esta *-d-* s'emudix també en llenguatge coloquial: *trencadíssim*, *trencadíssima*, *trencadíssims*, *trencadíssimes* [trenkaísim, trenkaísima, trenkaísims, trenkaísimes]. No succeïx açò en els superlatius dels participis acabats en *-ut* o *-it*: *perdudíssim*, *perdudíssima*, *perdudíssims*, *perdudíssimes*; *llegidíssim*, *llegidíssima*, *llegidíssims*, *llegidíssimes*.

En alguna zona del valencià meridional l'emudiment és més generalisat encara, en formes com *roda*, *moda*, *boda*, *coneguda*, *Nadal* [róa, móa, bóa, koneyúa, nál]. També pot donar-se un emudiment de la *d-* inicial per fonètica sintàctica que apareïx en algunes ocasions a causa d'una pronunciació relaxada o vulgar; en estos casos la *-d-* queda intervocàlica, acaba fricativisant-se i finalment cau: *te'n va a donar de calent*, *anem a dinar* [tenvá aonár dekalént, aném ainár].

Per últim, convé recordar que el fonema [t] té, en certs parlars, una tendència no normativa a emudir-se a final de paraula darrere de [n] o [l], en paraules com *pont* o *molt*. Est emudiment ha d'evitar-se en un us estàndart de la llengua.

---

⁸² Deu senyalar-se, no obstant, que en paraules bisilábiques com *fada* o *grada* no es produïx dit emudiment de la *-d-*. Tampoc en els adverbis derivats d'adjectius que la duen: *acomodada* [akomoðá], pero *acomodadament* [akomoðáðament].

4.4. LA REPRESENTACIÓ DELS SONS [g] I [k]

El sò velar oclusiu sonor [g] i la seua variant fricativa [ɣ] se representa per les grafies *g* i *gu*. El sò velar oclusiu sort [k] se representa per les grafies *c*, *q*, *qu* i *k*.

El fonema [g] a soles té, en general, una realització oclusiva quan va precedit per una pausa, una consonant nassal o una altra oclusiva (*guanyar*, *angoixa*, *capgròs*). En la majoria dels altres casos, com en *jugador*, *agulla*, *folga*, *aigua*, *negre*, *orgue*, este fonema presenta l'alòfon [ɣ], que en pronunciacions relaxades pot aplegar a elidir-se en algun cas quan la *g* és intervocàlica.

En general, el sò [g]:

- a) Se representa per la lletra *g* davant de *a*, *o*, *u*, o quan va seguida de líquida (*l*, *r*): *gat*, *afalagar*, *got*, *gust*, *agost*; *grau*, *glop*, *rogle*.
- b) Se representa pel dígraf *gu* davant de *e*, *i*: *guerra*, *guitarra*, *esguellar*, *esguitar*.
- c) Quan s'haja de pronunciar una *u*, situada entre *g* i vocal palatal *e/i*, durà dièresis (*gü*): *següent*, *ungüent*, *llingüiste*, *paraigües*.

En general, el sò [k]:

- a) Se representa per la lletra *c* davant de *a*, *o*, *u*, o quan va seguida de líquida (*l*, *r*): *caure*, *coure*, *culpar*, *incapaç*, *acollar*, *inculpar*; *clau*, *cloixir*, *inclús*, *malcregut*.
- b) Se representa pel dígraf *qu* davant de *e*, *i*: *quet*, *querol*, *queixa*, *quixal*, *químic*.
- c) Se representa per *q* davant de diftonc creixent (*ua*, *üe*, *uo*): *qua-dro*, *qua-tre*, *a-de-qua*, *fre-qüent*, *pas-qües*, *a-quós*, *quo-ta*. Observem que en el cas del diftonc *üe* hem de posar dièresis damunt de la *u*, per a que esta vocal sone.
- d) Se representa per *c* quan va davant de *u* + *a/e/i/o* en grup heterosilàbic, és dir, quan la *u* que seguix a [k] no forma diftonc en la vocal següent: *i-nò-cu-a*, *e-va-cu-a*, *cons-pí-cu-es*, *pro-mis-cu-ï-tat*, *va-cu-o-la*.
- e) En el cas de sò [k] més un diftonc *ui*, havem de recórrer a l'etimologia. S'escriuen en *q* *aqüícola*, *aqüífer*, *aqüicultura*, *iniquïtat*, *obliquïtat*, *propinquïtat*, *siliqüiforme*, *ubiquïtat* i derivats, mentres que els altres casos s'escriuen en *c*: *cuidar*, *cuina*, *cuïro*, *cuit*, *circuit*, *cuixot*...⁸³ Observem que en el cas de *qüi* hem de posar dièresis damunt de la *u*, per a que esta vocal se pronuncie.

Ha de notar-se que en certs derivats de paraules que duen *q* (com *inicu*, de *iniquïtat*; *oblicu*, de *obliquïtat*, i *propincu* de *propinquïtat*) ha d'usar-se la *c*,

---

⁸³ El diftonc *ui* darrere de *q* és sempre creixent. Darrere de *c*, és sempre decreixent en certs parlars, pero en la major part del domini llingüístic valencià pot ser decreixent en uns casos (*cuixa*) i creixent en la majoria (*bescuit*, *cuina*...). Veja's el capítol 2, Agrupació silàbica.

d'acort en la regla general, davant de *u*, mantenint-se la *q* per al restant de la família, davant de diftonc (*obliqua, iniquès, etc.*)

- f) Se representa per *k* en algunes paraules que provenen de llengües no romàniques: *kayak, kendo, kipà, koala, kuwaití*.
- g) En final de paraula, l'ensordiment de [g] en [k] és sistemàtic i està amplament documentat en la tradició gràfica valenciana des d'èpoques antigues. Per açò escriurem sempre *c* i no *g*, inclús si els derivats o la flexió femenina dels tèrmins en qüestió duen *g*: *blanc, marc, groc (gropa), amic (amiga), gallec (gallega), sanc (sangonós), fanc (fangar), demagoc (demagoga), mac (maga), pròdic (pròdiga), castic (castigar)*. Els plurals dels substantius i els masculins plurals dels adjectius acabats en *c* mantenen la lletra: *grocs, amics, gallecs...*

S'exceptuen només alguns préstams d'unes atres llengües, com *gag, gulag, tuareg, bulldog*.

- h) En la tradició escrita valenciana, el sò [k] en posició final de paraula se representava antigament per mig del dígraf *ch*. Actualment conservem est us tradicional només en els llinages: *Bosch, Lluch, Doménech, Albiach, Folch, March...* i ha de conservar-se també per tradició històrica i gràfica en els topònims: *Alberich, Albuixech, Ifach...* En conseqüència, en estos tèrmins la pronunciació de *-ch* final sempre és [k].

Respecte a la diferenciació entre [g] i [k], a soles pot existir algun dubte en interior de paraula i posició final de sílaba, lloc en el qual el sò [k] tendix a la sonorització en [g] si va seguit de consonant sonora (*anècdota, tècnic*). En estos casos l'ortografia es guia per l'etimologia, d'acort en les següents regles bàsiques:

- a) En interior de paraula, s'escriu *c* davant de *c, s, t, z*: *acció, accent, sacsó, dacsà, facsímil, sector, actuar, pacte, eczema*.
- b) En interior de paraula, davant de *d, m, n* escriurem *g* o *c*, en funció de l'etimologia, donant lloc, be als grups *gd* (*amígdala, esmaragda*), *gm* (*dogma, segmentar, magma*), *gn* (*benigne, magnífic, ignorant*), be als grups *cd* (*anècdota, sinécdoque*), *cm* (*dracma, acmeit*), *cn* (*tècnic, aràcnit, icnografia*), presents uns i atres majoritàriament en cultismes, semicultismes o paraules d'orige estranger.

4.5. US DE LES GRAFIES *S*, *SS*, *C* I *Ç* PER A REPRESENTAR EL SÒ [s]

4.5.1. Generalitats

El sò [s], alveolar fricatiu sort, se representa en valencià per quatre grafies, *s*, *ss*, *c*, *ç*, que responen a la següent distribució:⁸⁴

a) En posició inicial de paraula:

- Davant de *a*, *o*, *u*, escrivim sempre *s*:- *sancer*, *solsida*, *supondre*. L'única excepció és l'arcaisme *ço*, sinònim de *açò*.
- Davant de *e*, *i*, escrivim generalment *s*:- *sèptim*, *servici*, *silenci*, *simple*. No obstant, escrivim *c*, per raons etimològiques, en paraules derivades dels grups llatins CAE-, COE, CE-, CI-, SCE-, SCI-, i en algunes paraules d'orige grec: *ceba*, *cel*, *cigró*, *cinta*, *cementeri*, *cefalea*, *ceràmica*, *cine*.
- El grup arcaic d'orige grec *ps*- se simplifica en *s*- en valencià modern: *sicologia*, *sicosis*, *salm*, *seudònim*.
- En els atres préstams estrangers que no són d'orige grec (singularment, els arabismes), el sò [s] sol grafiar-se també en *s*: *safrà*, *séquia*, *sifra*.⁸⁵

b) En posició interior de paraula:

- Escrivim *-s-* entre vocal i consonant (*estrela*, *dispondre*), o entre consonant i vocal (*malensomi*, *dacsa*).
- Per raons etimològiques, [s] se representa per *c* (davant *e*, *i*), o per la seua variant *ç* (davant *a*, *o*, *u*), principalment en paraules derivades dels grups llatins *-CE-*, *-CI-*, *-TE-*, *-TI-*: *lliçó*, *concordança*, *vençut*, *servici*, *València*. En els demés casos de [s] intervocàlica (*missa*, *vassall*, *necessari*, *sessió*) escrivim sempre *-ss-*, incloent els arabismes (*alcàsser*, *alfarrassar*).

---

⁸⁴ L'orige de la diferenciació entre *s/ss* i *c/ç* està en l'etimologia llatina, com a recialla d'una antiga pronunciació diferenciada. En valencià i castellà arcaics, *c/ç* se pronunciaven en un sò africac alveolar sort [ts]. Posteriorment, en castellà general (no en unes atres varietats, com bona part de l'andalús o el castellà de l'interior valencià) este sò evolucionà a interdental fricatiu sort [θ] en paraules com *cien*, *cesta*, mentres que en valencià ho feu a [s], i s'igualà en la pronunciació de *s/ss*.

Una excepció és el parlar d'Aiguaviva (població aragonesa a on els parlants afirmen espontàneament parlar valencià, fronterera en la comarca dels Ports de Morella) en el que encara hui es manté una distinció entre la *s/ss* de *sol*, *jóvens*, *safa* o *missa*, pronunciada [s] sorda, i la *c/ç* de *cella*, *cent*, *falç* o *cistella*, que es pronuncia [θ] com en castellà.

⁸⁵ S'exceptua alguna forma com *cedi*, l'unitat monetària de Ghana, que porta *c* en la llengua àkan d'a on s'ha amprat.

- Quan la posició intervocàlica s'origina perquè el so [s], seguit de vocal, va darrere d'un prefix grec (*a, anti, di/di, foto, hipo, mono, para, penta, tetra...*) o llatí (*ante, bi/bis, contra, sobre, supra, tri, uni...*) acabat en vocal, escriurem una sola *-s-* com si fora posició inicial de paraula, si bé la seua pronunciació és de [s] sorda en tots els casos: *asèpsia, antisèptic, disenteria, fotosíntesis, hiposulfat, monosil·làbic, parasíntesis, pentasíl·lap; antesala, bisemanal, bisecció, contrasentit, sobresou, suprasensible, trisacàrit.*

Seguirem la mateixa norma en paraules compostes en les que el primer terme acaba en vocal i el segon es comença per [s] sorda: *herbasana, parasol, despusahir, esclatancs*. S'exceptuen ad esta norma, no obstant, els numerals composts: *norantassís, trentasset*, etc. que sempre s'escriuen en *ss*.

- En les paraules formades pels prefixos *des-* o *dis-* i una paraula que tinga per inicial una *s*. Estos prefixos indiquen: oposició-contrarietat, origen-procedència i extensió-separació: *dessifrar, dessalar, dessucar, dessuar, dissecar, dissentiment, dissecció, dissenyar, dissoldre, dissolució.*

En canvi, mantindrem l'escriptura en una sola *-s-*, d'acort en el punt a, que estableix l'escriptura d'una sola *-s-* entre consonant i vocal (*malensomi, dacsà*) en el prefix *trans-*, quan va seguit d'una paraula escomençada per *s-*: *transsubstanciació, transudar, transunt.*

c) En posició final de paraula:

- Escriuim *-s*, tant si els derivats i plurals duen *-s-* com *-ss*: *gos (gossos), mòs (mossos), bes (besos), cas (casos)*...
- Escriuim *-ç* per raons etimològiques en algunes paraules (principalment derivades de vocables llatins acabats en *-CE*), les quals també porten *c/ç* els seus derivats: *audaç - audàcia; comerç - comerciant; feliç - felicitat; falç - falceta* Estes paraules mantenen igualment la *ç* (o la variant *c*) en els seus plurals: *audaços/audaces, comerços, feliços/felices, falços.*

Les posicions que ocupen estos signes gràfics dins de la paraula se resumixen en el següent quadro:

<i>Sò de [s] sorda</i>	<i>s</i>	<i>ss</i>	<i>c</i>	<i>ç</i>
<i>A principi de paraula</i>	<i>sancer</i>		<i>ciri</i>	*
<i>Interior darrere de consonant</i>	<i>llicsó</i>		<i>incendi</i>	<i>alçar</i>
<i>Interior entre vocals</i>	<i>asimètric</i> <i>parasol</i>	<i>sessió</i>	<i>servici</i>	<i>açò</i>
<i>Interior final de sílaba</i>	<i>castic</i>			
<i>A final de paraula</i>	<i>mòs</i>			<i>pastiç</i>

* L'única paraula que escomença per ç és l'arcaisme *ço*, sinònim de *açò*

Per a facilitar l'ortografia de *s/ss* i *c/ç*, donem a continuació algunes regles generals:

4.5.2. Escritura de **SS**

- En les paraules que escomencen per *a + s + vocal*, sempre que esta *a* no funcione com un prefix negatiu: *assistència, assimilar, associar, assessorar, assemblea, assessor, assassinat*.
- En el sufix *-íssim* (femení i plurals també): *amontonadíssim, destarifadíssima, apegalosisíssims, rogíssimes*.
- En paraules com les següents, en els seus derivats o que pertanyuen a la mateixa família (substantius, adjectius o verps):

bessó, bessona, bessonada

cassar, cassació, fracassar, fracassos

cessió, cessar, accessible, accessos, accessori, inaccessible, antecessor, concessió, concessionari, excessiu, incessable, intercessor, predecessor, processó, processat, recessió, successos, successor

classe, classificar, clàssic, classificació

(colós) colossos, colossal, colossalisme

confessar, confessió, professar, professió, professor

(cras) crassa, crassitut

dissertar

escissió, rescissió, abscissa

(espés) espessa, espessos, espessar, desespessar

(ser) essència, interessar, interessos, desinteressar

fossa, fosser, fossar, fòssil, fossilisar

(derivats de la raïl llatina ‘gressu’) agressió, agressor, congressiste, digressió, ingressar, ingressos, progressar, regressió, transgressor

(gros) grossos, grossor, grossària

interessar, interessos, interessant

massa, massage, massificar

messies

missa, premissa, comissió, dimissió, admissió, transmissió

necessari, necessitar, innecessari

(os) ossos, ossificar

passar, passara, passejar, passiu, impassible

possible, possibilitar, possessiu, possessionar

(ros) rossa, rossejar

(tós) tosseta, tossir

vassall, vassallage, avassallar

vicissitud

d) En paraules que assimilen el grup llatí *rs* a *ss*:

(bursa) bossa

(morsu) mòs, mossegar, mossos

(versu) travessar, travessa, travesser

e) En paraules d'etimologia no llatina com:

Alcàsser

Almàssera

alficòs: alficossos, alficossera

arròs: arrossos, arrosser

cafis: cafissos

tramús: tramussos

tros: trossos, trossejar

4.5.3. Escritura de C

- a) En les terminacions *-anci, -ància, -ència, -ència: ranci, Constanci, elegància, abundància, residència, excelència, València.*
- b) En les terminacions *-ici, -ícia, -ície: edifici, servici, avarícia, justícia, calvície, superfície.*
- c) En les terminacions *-aci, -àcia: Ignaci, prefaci, Horaci, desgràcia, Alsàcia, democràcia, farmàcia.*

Excepte: *Atanasi, gimnasi, Anastasi, potassi, antonomàsia, Àsia, Atanàsia, Eufràsia, paranomàsia, eutanàsia.*

- d) En l'acabament *-ció*; pero s'ha de tindre en conte la possibilitat d'escriure *-sió / -ssió*. Per ad estos casos convé consultar les regles sobre *s* i *ss*: *acceptació, aplicació, condició, votació.*
- e) En paraules de la mateixa família podem trobar alternances entre *c/ç*, depenent únicament de la vocal següent. No mai se produirà una alternança entre *c / ç* i *s / ss*:

forcejar, forçut, força

dolcea, endolcir, dolç, dolçor

cacera, caça, caçador

calcer, calceta, calça, calçar

capacitat, capaç, capaços

- f) En interior de paraula, formant part dels grups consonàntics heterosil·làbics següents:

– CC, pronunciat [ks]:

<i>abstracció</i>	<i>afecció</i>	<i>ficció</i>	<i>satisfacció</i>
<i>accedir</i>	<i>calefacció</i>	<i>aflicció</i>	<i>seducció</i>
<i>accelerar</i>	<i>cocció</i>	<i>inspecció</i>	<i>succés</i>
<i>accent</i>	<i>conducció</i>	<i>predicció</i>	<i>succeir</i>

<i>acceptar</i>	<i>direcció</i>	<i>producció</i>	<i>transacció</i>
<i>accident</i>	<i>diccionari</i>	<i>proyecció</i>	<i>extracció</i>
<i>acció</i>	<i>deducció</i>	<i>refracció</i>	<i>restricció</i>

- PC, pronunciat [ps]: *accepció, concepció, excepció, opció, recepció*.
- SC, pronunciat [ss]: *abscissa, ascens, ascensió, asceta, discernir, disciplina, consciència, escena, escenari, escèptic, fasciste, suscitar*.
- XC, pronunciat [ks]: *excedència, excedir, excelència, excelent, excels, excèntric, excepció, excepte, excés, excessiu, excitar*.

4.5.4. Escritura de Ç

- a) En les terminacions *-ança, -ença*: *ensenyança, esperança, lloança, renaixença, coneixença*.

Excepte en unes atres paraules, que s'escriuen en *s*, perquè no es tracta d'esta terminació: *ansa, nansa, dansa, descans, defensa, ofensa, dispensa*.

- b) En els adjectius de tres terminacions (una per al singular i dos per al plural) acabats en el sò de [s]. El singular i el plural masculí porten ç, mentre que el plural femení du *c*: *atroç, audaç, capaç, contumaç, eficaç, feraç, feliç, feroç, incapaç, ineficaç, infeliç, loquaç, mordaç, perspicaç, rapaç, sagaç, suspicaç, tenaç, veloç*.

atroç: atroços, atroces

audaç: audaços, audaces

feliç: feliços, felices

- c) En els derivats en *-uçar* i *-uçó*: *esbатуçar, despallуçar, alborruçar, engатуçar, menjуçar, escabuçó, esbатуçó, alborruçó*.

- d) En els sufixos *-aç, -iç, -uç*, que indiquen augment, implicació, propietat o que són despectius:

gran: grandaç, grandaç, grandaços (grandaces)

mà: manaça (manaces)

groc: groguiç, groguiça, groguiços (groguiçes)

ferro: ferriç, ferriça, ferriços (ferrices)

canya: canyiç, canyiços

pa: paniç, paniços

palla: palluç, palluços, palliça (pallices)

pobre: pobruç, pobruça, pobruços (pobruces)

i aixina una sèrie de paraules que duen estos sufixos en la seua forma masculina o femenina: *fogaça, gentuça, menjuça, pastiç (pasticeria), hortalija, pellica, rabaça*; tenint present que usarem la ç quan se tracte d'estos sufixos, pero no quan se tracte de paraules primitives que porten ya estes terminacions com: *tassa, bassa, missa, matís, tramús* i els seus derivats.

e) Encara que en general sol haver coincidència en la distribució d'usos d'estes grafies entre el valencià i les llengües pròximes, s'inclou a continuació una relació de paraules que a sovint se presten a confusió:

- S'escriuen en *s*: *chimpanzé, dansa, matís, sabata, safrà, sagal, salpar, Saragossa, Sardenya, sarsuela, senefa, sentinela, séquia, sifra, simbomba, Sit* (personage històric, conquistador de València), *soc* (mercat àrap), *sòc* (calçat de fusta), *sòcul, sofre, sossobrar, sucre* i els seus derivats.
- S'escriuen en *ss*: *alcàsser, assucac, assussena, bossar* (vomitar), *carrossa, disfrassar, darassana, Eivissa, escaramussa, hissar, llapissera, massapà, massiç, mosso, pissarra, pòlissa, rossí, talla, tossut, tramussos* i els seus derivats.
- S'escriuen en *c/ç*: *balança, bocina, calç, calça, canyiç, carniceria, caçola, Cento* (hipocorístic de *Vicent*), *choriç, ciprés/ciprer, emboç, emboçar, engatuçar, frontiça, Ignaci* (i el seu hipocorístic *Nàcio*), *llonganiça, maça* (arma), *massiç, mostaçà, novençà, pastiç, pasticeria, peça, pinça, postiç, puça, raça, reboçar, regalícia, roçar, terraça, verniç* i els seus derivats.

4.6. US DE LES LLETRES S I Z PER A REPRESENTAR EL SÒ [z]

El sò alveolar fricatiu sonor, fonèticament [z], se representa per mig de les grafies *s* i *z*. Este sò és conegut habitualment com a es sonora, i la seua escritura pot presentar especials problemes per als parlants del valencià central o apichat, en el qual se confon en el sò de la es sorda [s].

El sò [z], alveolar fricatiu sonor, se representa en valencià per les grafies *s* i *z*, d'acort en les següents normes:

- a) El sò [z] se representa per *-s-* en posició intervocàlica: *poregosa, desenroll, almagasén, guisar, desori, organisió, matisar, crisis, depòsit, conclusió, horisontal*. Com a excepció, encara que ocupe posició intervocàlica, escrivim *z* en alguns cultismes i préstams: *amazona, àzim, bizantí, Llàzer, Nazaret, nazari, nazisme, protozou, rizòfec, topazi, trapezi*, i pocs més.

- b) Se representa per z en inicial de paraula: *zero, zènit, zebra, zel* (=interés, atenció), *zinc* (metal), *zirconi, zodíac, zona, zoo*.
- c) També es representa per z entre consonant i vocal; fonamentalment, darrere de *l* (*Alzira, colze, engalzar, estalzim, falzia, polzada, polze, polzim, recolzar, salze, La Salzadella...*), *n* (*aranzel, benzé, benzina, bronze, donzella, enza, enzima, Fanzara, fanzella, frunzir, llonza, onze, pinzell, quinzena, senzill...*), *r* (*albarzer, albarzó, almorzar, catorzau, catorze, embarzerar...*) o *t* (*L'Atzúvia, Atzeneta, atzagaya, atzavara, atzebeja, atzuara, batzoles, betzo, bitzaquet, dotze, guitza, ràtzia, setze, tretze...*).

Per a facilitar l'ortografia en els parlants que no distingixen entre [s] i [z], afegim algunes regles sobre la distribució de [z] en valencià, que apareix en les següents situacions:

- a) La terminació *-èsim*: *centèsim, deumilèsim...*
- b) Les terminacions *-isar* i *-isació*: *organisar, normalisació*.⁸⁶
- c) La terminació *-sis*: *anàlisis, crisis, dièresis, oasis, paràlisis, tesis...*
- d) En el masculí plural i en el femení, singular i plural dels participis dels verps que no duen *s* en l'infinitiu: *defendre-defesa, defeses, defesos; encendre-encesa, enceses, encesos; remetre-remesa, remeses, remesos; estendre-estesa, esteses, estesos; ofendre-ofesa, ofeses, ofesos*.
- e) En el masculí plural i en el femení, singular i plural dels gentilicis acabats en *-és*: *anglés-anglesa-angleses-anglesos; francés-francesa-franceses-francesos*.
- f) En el femení dels substantius que indiquen ofici, professió, dignitat, càrrec o títol:
- abat: abadesa, abadeses*
- príncip: princesa, princeses*
- marqués: marquesa, marqueses*
- deu: deesa, deeses*
- sastre: sastresa, sastreses*
- comte: comtesa, comteses*

---

⁸⁶ El valencià coincidix també en este cas en la majoria de llengües de l'entorn, com l'anglés (*organize/organise*), el francés (*organiser*), l'alemany (*organisieren*) o idiomes més pròxims com el balear (*organisar*) i l'occità (*organizar*). En uns altres idiomes com l'italià (*organizzare*) o el català (*organitzar*) se produïx una pronunciació [dz] o [ddz], estranya al valencià.

g) En el masculí plural i en el femení, singular i plural, dels adjectius acabats en *-ós*:

(*fil*) *filós*: *filosa, filosos, filoses*

(*glòria*) *gloriós*: *gloriosa, gloriosos, glorioses*

(*honra*) *honrós*: *honrosa, honrosos, honroses*

(*suc*) *sucós*: *sucosa, sucosos, sucoses*

(*verí*) *verinós*: *verinosa, verinosos, verinoses*

(*voluntat*) *voluntariós*: *voluntariosa, voluntariosos, voluntarioses*.

h) En general, sol ser en *s* sonora el plural dels substantius masculins acabats en *-ís*, *-ús*: *pisos, països, autobusos, usos, abusos...* en l'excepció dels derivats del llatí *MISSU* (*decomissos, fideicomissos, insumissos, permissos, remissos, sumissos, compromissos, omissos*) i unes atres paraules com *cafissos, tapissos, suïssos, abscissos, albornussos, arcabussos, russos, tarussos, tramussos* i derivats.

i) En general, el plural dels substantius masculins acabats en *-às*, *-és*, *-ós* sol ser en *ss*: *nassos, passos, accessos, gossos, rossos, arrossos*. Però además de les excepcions dels apartats d) i f), s'exceptuen també el plural de paraules com *asos, besos, casos, dosos, envasos, esposos, gasos, masos, mesos, ocasos, pesos, rasos, tresos, vasos*, i el plural dels derivats de *clos*: *inclosos (inclosa, incloses), exclosos (exclosa, excloses)*.

j) Una classe de paraules que a sovint provoquen confusió són les que acaben en *-ssió* i o *-sió*. Tinga's en conte que tots els seus derivats conserven l'ortografia de la *ss* o la *s* segons corresponga.

-ssió	
<i>agressió</i> i demás paraules de la mateixa família: <i>digressió, egressió, progressió, regressió, transgressió</i>	<i>passió, compassió</i>
<i>cessió</i> i derivats: <i>intercessió, precessió, recessió, secessió, successió</i>	<i>percussió, repercussió</i>
<i>confessió, professió</i>	<i>possessió</i>
<i>discussió</i>	<i>pressió</i> i derivats: <i>compressió, depressió, expressió, impressió, opressió, repressió, supressió</i>
<i>escissió, rescissió</i>	<i>sessió, obsessió</i>
<i>missió</i> i derivats: <i>admissió, comissió, dimissió, emissió, inadmissió, insumissió, intromissió, omissió, permissió, sumissió, transmissió</i>	

-sió	
<i>abració</i>	<i>evasió, invasió</i>
<i>adhesió, cohesió</i>	<i>exclusió, inclusió, oclusió, reclusió</i>
<i>alusió</i>	<i>explosió, implosió</i>
<i>circumcisió, incisió</i>	<i>extrusió, intrusió</i>
<i>colisió, elisió</i>	<i>fusió i derivats: confusió, difusió, efusió, infusió, profusió, transfusió</i>
<i>conclusió</i>	<i>ilusió, desilusió</i>
<i>conclusió</i>	<i>lesió</i>
<i>contusió</i>	<i>ocasió</i>
<i>corrosió</i>	<i>persuasió</i>
<i>decisió, indecisió</i>	<i>precisió, imprecisió</i>
<i>dissuasió</i>	<i>visió i derivats: divisió, previsió, imprevisió, provisió, revisió, supervisió, televisió</i>
<i>erosió</i>	

g) Hi ha casos en els quals una *s* sorda pot pronunciar-se sonora; açò ocorre quan està en contacte en un sò sonor, be siga vocàlic, be siga consonàntic: *els durà, desvelar*. També, per fonètica sintàctica, sol pronunciar-se sonora la [s] final de paraules en contacte en una altra paraula que escomença per vocal: *els ous* [elzós], *dos hòmens* [dozómens].

Se tracta en tot cas de situacions que no afecten a la grafia.

4.7. US DE LES LLETRES G I J PER A LA REPRESENTACIÓ DEL SÒ [dʒ]

El sò postalveolar africacat sonor [dʒ] se representa per mig de les lletres g i j, d'acort en les següents normes:⁸⁷

- a) S'escriu g davant de e, i: *gentola, taronges, correger, dumenge, fege, giner, regirar, miges, solage, privilegi, colege, llegítim.*

Per excepció, escrivim j- davant dels grups *-ecc-i -ect* (*objecció, objecte, adjectiu*) i en una sèrie de paraules, principalment d'orige grec o hebreu (*jerarquia, jeroglífic, Jeroni, Jeremies, Jesús, Jericó, jesuïta, Jerusalem, Jehovà*), pero també en préstams emprats a unes atres llengües (*jersei*) i inclús en algun vocable derivat del llatí (*majestat*).

- b) S'escriu j davant de a, o, u: *jagant, taronja, purnejar, plaja, jò nec, joguet, mijos, junc, aljup, judeu.*

---

⁸⁷ En el valencià central o apichat este sò sonor se veu substituït des de fa sigles pel postalveolar africacat sort [ʃ]. Est empobriment fonològic ha provocat històricament, sobretot a partir del sigle XVIII, certs problemes i vacilacions en el correcte us ortogràfic de les consonants j/g i ch. Ha de dir-se que en molts casos la distribució gràfica de j/g i ch és similar a la del castellà, pero esta norma no sempre és aplicable: *jaqueta*.

El sò africacat del valencià general i estàndart [dʒ] és essencialment el mateix de la j anglesa en *James* o *joke*, o de gi en l'italià *orologio*. Per contra, el sò fricatiu [ʒ], propi del català, és el mateix de la j francesa en *Jean* o *Dijon*. Eixe sò penetra en el valencià més septentrional, fent que el sò postalveolar africacat sonor del valencià general, representat per j/g, se torne fricatiu, en ocasions acompanyat d'una [i] de recolzament que no té reflex en l'escriptura: com ara *fege*, pronunciat [féze] o [féize] en lloc de [fédʒe].

En la llengua antiga, además, existien certes paraules que per etimologia llatina s'escrivien a voltes en una t davant de la g o la j: *viatjar, metge, fetge*, hui *viajar, mege, fege*. Alguns estudiosos han senyalat que esta pràctica devia d'indicar una molt antiga geminació [dʒdʒ] en la pronunciació de la palatal africada sonora: encara que ya en la llengua clàssica es feen rimar paraules escrites de manera vacilant en *tg/tj* i *j/g*, lo que vindria a indicar una pronunciació idèntica a l'actual.

Eixa puntual geminació o pronunciació doble, que en uns casos concrets pogué existir i evolucionà, ya en valencià migeval, a [ndʒ] (com *llotja > llonja* o *rellotge > rellonge*), en els demés casos fa sigles que desaparegué de la llengua parlada i escrita, per lo que no és correcte l'us d'est arcaisme ortogràfic en l'escriptura actual. Manco encara, en paraules que en el valencià clàssic mai portaren eixa t, i en les que tampoc se justifica la seua presència per l'etimologia llatina, com *desijar, mija, llejos, pijor, correja, plaja*, etc.

4.8. US DE LES GRAFIES *CH*, *IG* I *G* PER A REPRESENTAR EL SÒ [tʃ]

El sò [tʃ], postalveolar africacat sort,⁸⁸ està representat en llengua valenciana pels dígrafs *ch* i *-ig*, ademés de la grafia simple *-g* en final de paraula quan vaja precedida d'una *i*, generalment tònica.

4.8.1. Escritura de *CH*

- a) En inicial i interior de paraula: *chufa*, *chiular*, *chulla*, *chuplar*, *bachiller*, *archiu*, *puncha*, *fardacho*, *cachoches*, *cacherulo*, *che...*⁸⁹
- b) En els derivats de certes paraules que acaben en *-ig* o *-g*:

caprig: *caprichos*, *caprichós*, *caprichosament...*

gavaig: *gavachos*, *gavachet...*

campeig: *campechos...*

cartuig: *cartuchos*, *cartuchera...*

empaig: *empachar*, *empachat...*

despaig: *despachos*, *despachar...*

escabeig: *escabechina*, *escabechar...*

A excepció de les anteriors, la majoria de les paraules que acaben en *-ig*, *-g* deriven en *g* o *j*, segons els casos, com vorem més avant:

lleig: *lleja*, *llejos*, *lleges*, *llegea...*

---

⁸⁸ Este sò és el mateix de *ch* en el castellà *chico*, *ci* en l'italià *faccia* o *ch* en gran part de l'occità: *carchòfa*.

L'us de *ch*, una grafia d'orige francès o provençal, s'adopta en valencià per a la representació gràfica del sò [tʃ] des dels primers testimonis escrits del nostre idioma. Esta grafia anà desplaçant ya en l'època clàssica a unes atres solucions no tan operatives o que podien confondre's en uns atres fonemes, com *tch*, *tx* o *x*.

Posteriorment, l'ensordiment de [dʒ] en el valencià central provocà, sobretot a partir del sigle XVIII, una generalisació de l'us de *ch* en lloc de *j/g* (**puchar*, *feche*) que vingué respost, ya en la Renaixença, per una ultracorrecció que substituïa totes les *ch* per *g/j* (**giquet*, *panja*). Foren els filòlegs Josep Nebot i Lluís Fullana els primers que descrigueren adequadament el correcte us i distribució d'estes grafies, d'acort en la tradició llingüística valenciana.

⁸⁹ Recordem que apareix també en posició final de paraula representant el sò [k] en llinages i topònims: *Broch*, *Albuixech*. En este cas no es pronuncia mai com a [tʃ].

mig: mija, mijos, miges, mijà...

roig: roja, rojos, roges, rogenc...

puig: pujos, puget...

4.8.2. Escritura de -G

Solament en final de paraula quan vaja precedida d'una *i*, generalment tònica, encara que no sempre: *mig, desig, llig, rig, frig, trapig, Bonig, Càlig, Tírig*.

Els derivats s'escriuen en *g* i en *j* segons la vocal que vaja darrere, d'acort en la norma general.

mig: miger, mijana, mijos

desig: desiget, desijar, desijós, desigi

4.8.3. Escritura de -IG

- a) En final de paraula, darrere de les vocals *a, e, o, u*: *maig, ensaig, vaig, lleig, veig, roig, goig, fuig, El Puig*. En estos casos el dígraf *-ig* sona [tʃ], no s'ha de llegir ni pronunciar la *-i-*: [máʃtʃ, váʃtʃ].

La derivació pot fer-se en *j* o en *g*, segons la vocal següent:

roig: roja, rojor, roges

lleig: lleja, lleges, llegea

estoig: estoget, estojos, estojar

garaig: garaget, garajos

Per als pocs casos en els quals la derivació és en *ch*, vore l'ortografia de la *ch*, apartat *b*.

- b) En final de paraula, darrere de consonant, en unes poques paraules, totes elles monosílables i topònims: *Elig, Barig, Borig* (alqueria del terme de Cullera), *Garig* (castell i vila en Bolulla), *Berig* (coves en Borriol), *Felig* (alqueria entre Vilamarchant i Benaguasil). En tots estos casos el dígraf *-ig* sona també [tʃ], i no s'ha de llegir ni pronunciar la *-i-*: [éʃtʃ, báʃtʃ].

Recordem que sí que es pronuncia la *i* del dígraf *ig* en els topònims *Càlig* i *Tírig*, que són paraules planes: [kálitʃ, tíritʃ].

- c) En el present del subjuntiu dels verbs purs del tercer grup acabats en *-gir*: *afegir*, *corregir*, *fregir*, *fugir*, *llegir* i *regir*, que segueixen este model:⁹⁰

lloga   *llogam*

llogues   *llogau*

lloga   *lloguen*

I també en la primera persona del present d'indicatiu: *afigc*, *frigc*, *fuigc*, *llogc*.

4.9. LA LLETRA X

En general, la grafia *x* representa en valencià el sò postalveolar fricatiu sort –la transcripció fonètica de la qual és [ʃ]–: *peix*, *Xeresa*, *nàixer*, *cuixot*, *oix*, *xaloc*.⁹¹

No obstant, en alguns casos, pot representar la combinació [ks] (o el seu alòfon [gz]): *pròxim*, *reflexió*.

4.9.1. Escritura de X en sò de [ʃ]

- a) En posició inicial de paraula: *Xeresa*, *Xàbia*, *Xeraco*, *Xaló*, *Xixona*, *Xàtiva*, *Xúquer*, *xàrcia*, *xaloc*, *xabec*, *Xavier*.⁹² S'inclouen els prefixos *xeno-*, *xilo-*, etc.: *xenofòbia*, *xilòfon*, *xenòfil*, *xeroftàlmia*, *xilòfec*, *xilogràfic*.
- b) En interior de paraula, darrere dels diftoncs decreixents *ai*, *ei*, *oi*, *ui*: *marraixa*, *deixar*, *coixo*, *almoixàvenes*, *corruixes*, *eixemple*, *arruixar*.⁹³
- c) En interior de paraula, generalment darrere de la vocal *i*: *quixal*, *pixum*.

⁹⁰ En tots estos casos de contacte de [dʒ] en un fonema oclusiu com [g], [k] el fonema [dʒ] tendix a desafricar-se en la pronunciació relaxada, pronunciant-se fricatiu [ʒ] davant de [g] en formes com *frigga*, *llogau* [friʒʎa, liʒʎáu] i ensordint-se davant de [k] en formes com *llogc* [líʃk].

Notem que en el cas del verb *fugir* la *i* és muda: *fuigc* [fúʃk ~ fúʃk], *fuigga* [fúʒʎa ~ fúʒʎa].

⁹¹ És un sò similar al de *sh* en l'anglès *shadow*, *sherif* o de *ch* en el francès *chanson*, *chien*. En valencià apareix normalment precedit de la vocal palatal *i*, motiu pel qual s'aprecia certa tendència a realisar un increment [ei] o [ai] davant de la *x*- inicial de paraula: *Xàtiva* [ʃátiva ~ eiʃátiva], *xàrcia* [ʃársia ~ eiʃársia]. Est increment no és acceptable en nivells formals de la llengua. S'exceptua només la paraula *aixarop*, per ser d'us absolutament generalisat des d'antic.

⁹² Encara que tot valencià parlant distingeix perfectament entre la *x* de *Xàtiva* i la *ch* de *chiquet*, l'influència de la normativa catalana fa que en ocasions se senten pronunciacions incorrectes: [ʃátiva] en lloc de [ʃátiva], [ʃaviér] en lloc de [ʃaviér], que s'han d'evitar.

⁹³ Localment alguns parlars elidixen la *i* que precedix a la *x* en paraules com *caixa*, *deixar*: [káʃa, deʃár], en lloc de [káʃa, deʃár]. La pronunciació de la *i* ha de mantindre's en un us estàndart de l'idioma.

- d) En els increments incoatius de verbs de la tercera conjugació. Est increment (-ix-) apareix en els presents d'indicatiu i subjuntiu, i també en l'imperatiu: *oferixes, ix, servixques, vixca, ferixen, substituïx*.⁹⁴
- e) En final de paraula: *naix, dibuix, fleix, baix, puix, creix*.⁹⁵

4.9.2. Escritura de X en sò de [ks]

- a) Entre vocals: *proximitat, reflexionar, existir, oxidació, sexual, praxis, fixar*.⁹⁶
- b) Davant de consonant sorda: *text, excelent, exquisit, excavació*.
- c) En posició final absoluta de paraula: *lux, suffix, anex, Fèlix, index*.
- d) En les paraules escomençades pel prefix *ex-* procedent de la preposició llatina de les mateixes característiques gràfiques (*ex*): *excloure, explorar, extremar, experiència, extraure*.⁹⁷

Notem que hi ha una sèrie de paraules, similars a les anteriors, pero de diferent oríge, que s'escriuen en *-ix-* i en les quals la *x* se pronuncia [ʃ] i no [ks]: *eixemple, eixèrcit, eixecutar, eixercici, relaxar...*

4.10. LA LLETRA Y

La lletra *y* representa el sò palatal fricatiu sonor, transcrit fonèticament en el símbol [j]. Pot presentar en ocasions, en una pronunciació més relaxada, l'alòfon [j̞], palatal aproximant sonor.

---

⁹⁴ Contemporàneament s'observa en alguns parlars un defecte de pronunciació, consistent en l'articulació de la *x* com si fora una *s* sorda: *caixa* [kájsa], *mateix* [matéjs], *dividixes* [dividíses], *construïxc* [konstruísk], *vixca* [víska], *patix* [patís]. Ad este fenomen ha contribuït la difusió moderna de grafies estranyes al valencià tradicional, com **partisc, unisca*, en lloc de les correctes *partixc, unixca*. S'ha d'evitar este defecte i procurar una correcta pronunciació (i escritura) de la *x* valenciana en tots els casos.

⁹⁵ Com també succeïx en uns atres sons, quan la fricativa sorda [ʃ] precedix a un sò sonor tendix a sonoritzar-se ella també (fonèticament [ʒ]), sobretot si va en posició final de paraula i la que li seguix escomença per vocal: *baix ample* [bájz ámp̞le], *baix de tot* [bájz de tót].

⁹⁶ Notem, no obstant, grafies com *dacsa, sacsar*. També certs casos de divergències en unes atres llengües de l'entorn: *esplanada, estrany, estranger*, i no **explanada, extrany, extranger*.

⁹⁷ En el prefix *ex-* (o *inex-*) quan va seguit de vocal, *h* o una consonant sonora, el grup [ks] tendix a sonoritzar-se en [gz]: *exacte, examinar, exhortació, xllibris, inexorable*.

Procedix del grec i d'ací que se la conega en el nom de *i* «grega» per a diferenciar-la de l'atra *i*, denominada «l·latina». D'acort en els usos ortogràfics valencians de totes les èpoques, s'escriu:

- a) En posició inicial de paraula, sempre davant de vocal: *yo, ya, yaya, yeyú, iye!, yibutià, yuxtapondre, yanqui, yàmbic, yodo...*
- b) Quan va en posició interior de paraula, entre vocals⁹⁸ i en ocasions darrere de consonant: *tramoyiste, epopeya, duya, Alboraya, Foyos, joyeria, esplayar, boya, yayo, onomatopèic, peryòdic, projectar, trayectòria, mayúscula.*⁹⁹
- c) Servix per a la formació del dígraf *ny*¹⁰⁰ (vore punt 4.14).
- d) La *i* semivocal dels diftoncs decreixents *ai, ei, oi, ui* en posició final de paraula, per tradició, continua representant-se en la lletra *y* en el cas de llinages: *Gay, Verdoy, Banacloy, Aloy, etc.* i ha de conservar-se per tradició gràfica i històrica en els topònims: *Llombay, Alcoy, Montroy...*

4.11. LA LLETRA L

La lletra *l* representa el sò alveolar lateral sonor [l] en qualsevol posició dins de la paraula: *lux, alçar, col, bleda, bonyítol, aladre, changlot, claritat, aplegar*. Sobre el seu us, convé realisar les següents precisions:

- a) En valencià no són comunes les paraules que escomencen en *l*, puix una de les característiques pròpies del nostre idioma és la palatalisació generalisada de la *l* inicial l·latina en *ll* (*lluna, llana, llop...*).¹⁰¹ Esta palatalisació en les formes patrimonials ha afectat també a moltes de les que han entrat per via culta (*lliberal, lliteratura, llingüístic, llògic, llegislar*).

Aixina, només mantenen la *l* en posició inicial, ademés dels pronoms i artícles *lo, la, los, les*, aquelles paraules generalment de procedència o caràcter erudit, neològic o cult en les quals la palatalisació sona estranya: *laca, lema, lòbul, lupa, la* (nota musical), *las* (cansat), *les* (ofés, ferit), *lis* (flor)...

---

⁹⁸ En els substantius acabats en *-ent* darrere de vocal, com *afluent, constituent, influent, restituent*, sol caure's en el defecte de pronunciar una *y* entre la *u* i la *e* per influència del castellà. Esta costum ha d'evitar-se.

⁹⁹ Per excepció, s'escriu *inyecció* i no *inyecció* (que podria ser llegida incorrectament *[iɲeksió]) per a que quede clara la seua llectura com a [iɲeksió].

¹⁰⁰ Una mostra evident de lo antic que és el seu us en la nostra ortografia, a pesar de que alguns gramàtics la consideren aliena.

¹⁰¹ De fet, en la llengua antiga i encara en l'època clàssica, era comú que la palatalisació no tinguera encara reflex ortogràfic: *luna, lana, lop*.

- b) Algunes paraules patrimonials presenten en certs parlars una pronunciació geminada de la *l* [ll], la qual s'ha escrit tradicionalment en el grup *tl*. No obstant, en la major part del domini llingüístic esta geminació ha desaparegut, per lo que la pronunciació i escritura general en un us estàndart de l'idioma és en *l*:

<i>guatla</i> [gwálla]	→	<i>guala</i> [gwála]
<i>batle</i> [bálle]	→	<i>bale</i> [bále]
<i>espatla</i> [espálla]	→	<i>espala</i> [espála]
<i>motle</i> [mólle]	→	<i>mòle</i> [móle]
<i>almetla</i> [almélla]	→	<i>almela</i> [alméla]

- c) La el doble o geminada llatina (escrita en la llengua antiga *ll* i modernament, en algunes propostes ortogràfiques, *ll*) fa temps que desaparegué de la fonètica valenciana i, per tant, del sistema ortogràfic, tal com ha ocorregut en unes atres antigues geminacions llatines, com *pp*, *ff*, *cc* o *nn*:

<i>collaborar</i>	→	<i>colaborar</i>
<i>aquarella</i>	→	<i>aquarela</i>
<i>illusió</i>	→	<i>ilusió</i>
<i>millímetro</i>	→	<i>milímetro</i>
<i>aparéixer</i>	→	<i>aparéixer</i>
<i>afegir</i>	→	<i>afegir</i>
<i>acostumar</i>	→	<i>acostumar</i>
<i>annexar</i>	→	<i>anexar</i>
<i>addició</i>	→	<i>adició</i>

4.12. LA GRAFIA LL

La grafia *ll* representa el sò alveolar lateral sonor [ʎ], en qualsevol posició dins de la paraula: *llògic*, *brullo*, *bascoll*.

Contemporàneament s'observa un defecte de pronunciació, molt modern i que afecta especialment a les generacions més jòvens, consistent en la pronunciació de la *ll* intervocàlica (la *ll* final de paraula se conserva millor) com si fora una *y*: *pollastre* [pojástre] en conte de [poʎástre], *pallasso* [pajáso] en conte de [paʎáso], *callar*

[kajár] en conte de [kaλár]. S'ha de fugir d'este defecte i procurar una correcta pronunciació de la llengua valenciana.¹⁰²

Convé recordar també que paraules com *roll*, *billet*, *rallar*, *desenrollar*, *bolletí*, etc., s'escriuen i pronuncien sense la *t* intercalada que alguns usen per imitació del català, la qual és estranya al valencià de qualsevol época.¹⁰³

4.13. LES LLETRES M I N

La grafia *m* representa el sò bilabial nassal sonor, [m]: *meua*, *camamirla*, *campeó*, *ixcam*. No obstant, en alguns casos, seguit d'un fonema labiodental [f] o [v], com en *triumf*, *tramvia*, el fonema [m] presenta l'alòfon [ɱ], labiodental nassal sonor.

La grafia *n* representa el sò alveolar nassal sonor. [n]: *navaixa*, *anular*, *purna*, *defén*. Seguit d'un fonema labiodental, com en *unflar*, *Anfós*, *conversació*, *convindre*, el fonema [n] presenta també l'alòfon [ɱ], labiodental nassal sonor. En alguns casos, seguit d'un fonema velar [k] o [g], com en *fanc*, *conquista*, *engolir*, presenta l'alòfon [ŋ], velar nassal sonor. Alguns autors descriuen un tercer alòfon [ɲ], dental nassal sonor, davant de les dentals [t] o [d], com en *fondo*, *assunt*, *llunt*, *furgadents*.

Tenint en conte, puix, que en alguns casos pot existir una neutralisació entre abdós consonants nassals en [ɱ], convé establir algunes regles per a la seua escritura.

4.13.1. Escritura de M

a) S'escriu *m* davant de *b*, *m*, *p*: *colombaire*, *umbràcul*, *Llombay*, *immòvil*, *commoure*, *emmaixquerar*, *campeonat*, *companyó*, *Ampar*, *temps*.

Excepte certes paraules compostes: *granment*, *enmig*, *benparlat*, *bonpassar*, *entornpeu*.

b) En el prefix *circum-*: *circumflex*, *circumvalació*, *circumferència*, *circumstància*, *circumloqui*, *circumscripció*, *circumcisió*.

c) En el grup *mn*: *mnemotècnia*, *indemnisar*, *mnemònica*, *damnificar*, *mnieràces*, *alumne*, *autumne*, *autumnal*.

---

¹⁰² La correcta pronunciació de la *ll* en paraules com *colla* o *brollar* se conseguix dient 'colia', 'broliar' pero apretant la llengua contra el paladar al pronunciar 'li'.

¹⁰³ Esta *t* en realitat indica una pronunciació de doble *ll* en català, com ara en les formes catalanes *butlletí*, *bitllet* [buλλḷətí, biλλḷét], la qual no solament és inexistent en valencià, sino també en mallorquí, en el qual coincidim: *bolletí*, *billet* [boletí, bilét]. També és inexistent en occità: *bolletin*, *bilhet*.

- d) Davant de *f* en algunes paraules (vore 4.13.2), com *alcamfor*, *amfibi*, *amfiteatre*, *àmfora*, *amfitrió*, *émfasis*, *emfisema*, *emfiteusis*, *limfa*, *nimfa*, *pamflet*, *simfònic*, *triumf* i derivats.
- e) Convé recordar que el grup arcaic *tm*, indicatiu d'una antiga geminació [mm] en la pronunciació, en valencià s'ha resolt en *m*, per assimilació i posterior simplificació: *semana*, *sometre*. La simplificació s'ha produït també en algun cas del grup *mn*, donant els actuals *condenar*, *somi*, *ensomiar* des de formes antigues *condemnar*, *somni*, *somniar*.

4.13.2. Escritura de *N*

- a) En els prefixos *con-*, *en-*, *in-*: *confiar*, *contraure*, *connatural*, *enfrontar*, *enllustrar*, *enfermer*, *ennegrir*, *inflamar*, *insignificant*, *innovar*, *innecessari*.

Excepte quan la consonant que segueix es *b*, *p*, o *m* (vore apartat 4.13.1).

- b) En general, davant de *f*, incloent darrere dels prefixos *con-*, *en-*, *in-*: *confiar*, *confabular*, *confeccionar*, *confederal*, *enfrontar*, *enfermer*, *enfilar*, *inflamar*, *influir*, *infectar* i paraules com *chanfaina*, *confit*, *enfit*, *fanfàrria*, *fanfarró*, *unflar*, *Anfós*, *Confrides*.

S'exceptuen algunes paraules d'orige cult, com *alcamfor*, *amfibi*, *amfiteatre*, *àmfora*, *amfitrió*, *émfasis*, *emfisema*, *emfiteusis*, *limfa*, *nimfa*, *pamflet*, *simfònic*, *triumf* i derivats.

- c) En general, davant de qualsevol consonant que no siga *b*, *p*, o *m*; i sempre davant de *v*: *gandul*, *endívia*, *tenca*, *tindre*, *concepte*, *llonja*, *engatuçar*, *conseguir*, *dumenge*, *espenta*, *canviste*, *benvolgut*, *enveja*, *enviar*, *invent*, *convent*.

Excepte: *comte* (distinció nobiliària), *comtat*, *somriure*, *somrient*, *Samsó*, *triumvir*, *tramvia*.

- d) En les paraules en les quals el grup arcaic *mp* + consonant ha donat *n* + consonant en valencià: *conte*, *contar*, *atentar*, *pronte*, *redenció*, *síntoma*, *presunció*, *assunt*, *exent*, *tentar*.¹⁰⁴
- e) Igualment, en les paraules en les quals les antigues geminacions *tn*, *nn* han donat també com a resultat *n*: *cona*, *anexió*, *bienal*, *conectar*, *inocent*, *Ana* (nom de persona). Pero: *Anna* (localitat), *perenne*...

---

¹⁰⁴ No obstant, la *p* se manté en els grups triconsonàntics que apareixen en paraules molt cultes o llatínismes, pertanyents, en molts casos, a nivells especialitzats de la llengua o de la ciència: *impromptu*, *metempsícosis*.

- f) El grup grec *pn-* se simplifica també a *n*: *neumàtic*, *neumonia*. Se manté no obstant l'escritura etimològica del grup llatí *gn-* en paraules com *gnom*, *gnòmon*, a pesar de que la *g* és muda.

4.14. LA GRAFIA NY

La grafia *ny* representa el sò palatal nassal sonor, [ɲ], en qualsevol posició dins de la paraula: *nyora*, *nyespla*, *escopinyyar*, *ensenyança*, *montanya*, *monyo*, *acontenyiment*, *alberiqueny*, *enguany*, *codonys*.

4.15. US DE R I RR

El sò alveolar vibrant sonor pot ser de dos classes: simple (transcrit fonèticament [r]) i múltiple (transcrit [r̄]). La seua correspondència ortogràfica són les grafies *r* i *rr*.

4.15.1. Escritura de R

a) En sò de vibrant simple, [r]:

- En posició intervocàlica (interior de paraula): *garaig*, *lliterari*, *caraceta*, *vore*, *traure*, *màixquera*, *mentirós*, *taburó*, *borumballa*.
- En final de sílaba, davant de qualsevol atra consonant (posició de sílaba travada): *carta*, *Bèrnia*, *màrgens*, *murta*, *orde*, *narcòtic*, *orso*.
- En final de paraula: *sur*, *llavar*, *engolir*, *alcavor*, *corregir*, *corder*, *calfar*.¹⁰⁵
- En els grups consonàntics *br*, *cr*, *dr*, *fr*, *gr*, *tr*, *pr*: *bri*, *ombra*, *criminal*, *alacrà*, *granera*, *sogra*, *hedra*, *padrina*, *estrela*, *atrevit*, *prevore*, *apretar*, *fraula*, *fredat*.

b) En sò de vibrant múltiple [r̄]:

- En posició inicial de paraula: *redó*, *rabosa*, *rellonge*, *riquea*, *roig*, *russafeny*.

---

¹⁰⁵ En el valencià més septentrional i algunes localitats del valencià meridional la [r] final de paraula desapareix. La desaparició s'estén als infinitius seguits d'un pronom dèbil: *dir-li-ho*, *conèixer-la*, *penjar-ne*, *fregir-lo*, pronunciats [díliw, conéj̄fela, pendzáne, fredz̄ílo]. Estes pèrdues (especialment, la segona) deuen evitar-se en un us estàndart de la llengua.

Per contra, uns atres parlars afigen una *r* final en els verps que acaben en *-re* i també en algun substantiu: *escriure* [eskrīrer], *vore* [vórer], *conte* [kónter]. És un vulgarisme que també deu evitar-se.

- En posició interior de paraula, sempre darrere d'una altra consonant però pertanyent a síl·laba distinta; és dir, sense formar grup consonàntic en la consonant que la precedeix: *honradea, somriure, enrecordar-se'n, desenrollar, Enric*.
- c) Per excepció, s'escriu *r* per motius etimològics, encara que generalment no es pronuncia en tot el domini lingüístic:
- En les paraules *diners* [dinés] i *socors* [sokós] (el so de la *r* reapareix en paraules de la mateixa família: *diner, dinerets, socórrer*).
  - En la raïl dels verbs *prendre* [péndre] (i derivats), *deprendre* [depéndre] i *perdre* [péðre]. Esta *r* no es pronuncia en l'infinitiu, el futur i el condicional, encara que sí que es pronuncia en els demés temps verbals: *prenc, prenguera, deprennga, perguí, pergau*.
  - En la paraula *arbre* [áβre].
  - En la paraula *dimarts* [dimáts].

4.15.2. Escritura de **RR**

- a) Sempre en posició intervocàlica (no mai en posició inicial ni darrere d'una altra consonant): *arraïlar, arre, Beniferri, arropir, arruixó*.
- b) En les paraules compostes per un prefix acabat en vocal i una paraula escomençada per *r*, esta grafia es duplica per quedar en eixos casos en posició intervocàlica: *contrarrellonge, suprarrenal, birradial, trirrítmic, antirrobaament, monorraïl, plurirruta, extrarradi*.
- c) En les paraules que tenen el seu origen en l'aglutinació o unió de dos paraules, la primera de les quals acaba en vocal i la següent escomença per *r*:- *Vilarreal, portarretrat, portarrolls, matarrates, malvarrosa, barbarroig, camarroja...*

4.16. US DE LA LLETRA **H**

La grafia *h* no representa ningun so i la seua conservació obediex a criteris purament etimològics o de tradició ortogràfica. El valor originari de la *h* com a fonema aspirat només se conserva en valencià en certes interjeccions, com *ehem, ha, he, aha*, i alguns estrangerismes, com *hegelià, hall, harja, Helsinki, Hong Kong*, etc.

S'escriu *h*:

a) En prefixos grecs o llatins:

hagio: *hagiografia, hagiogràfic*

halo: *halografia, halotècnia*

haplo: *haplologia*

hebdo: *hebdomadari*

hect/hecto: *hectàrea, hectòmetro*

helio: *heliograt, heliocèntric*

helmint: *helmintiasis, helmintològic*

hem: *hematoma, hemoglobina*

hemer/hemero: *hemeralopia, hemeroteca*

hemi: *hemicicle, hemisferi*

hepat: *hepàtic, hepatitis*

hepta: *heptagonal, heptasilàbic*

hexa: *hexasilàbic, hexagonal*

hidr/hidro: *hídric, hidràulic, hidrotècnia, hidrogràfica*

hier/hierat/hiero: *hieràtic, hierocràcia*

higro: *higrometria, higrologia*

hip/hipo: *hipocamp, hipòdrom, hipocresia*

hiper: *hipèrbole, hipertròfia*

hipno: *hipnòtic, hipnofòbia*

histo: *històlisis*

holo: *holocaust, holómetro*

homo: *homosexual, homònim*

horo: *horòscop, horòpter.*

b) Paraules que ja la tenen en son oríge. Donem una llista d'estes paraules, sense ser exhaustius:

<i>adherir</i>	<i>helènic</i>	<i>hissar</i> (eivar)	<i>hoste</i>
<i>ahir</i>	<i>helenisme</i>	<i>hivern</i>	<i>hòstia</i>
<i>cohabitar</i>	<i>herba</i>	<i>home</i>	<i>hostil</i>
<i>deshonestitat</i>	<i>herege</i>	<i>honest</i>	<i>humà</i>
<i>exhalar</i>	<i>herència</i>	<i>honor</i>	<i>humil</i>
<i>hàbit</i>	<i>heresiarca</i>	<i>honrar</i>	<i>humiliar</i>
<i>habitar</i>	<i>heretar</i>	<i>hora</i>	<i>humit</i>
<i>ham</i> (de peixcar)	<i>hereu</i>	<i>horisó</i>	<i>humor</i>
<i>harmonia</i>	<i>hèrnia</i>	<i>horisontal</i>	<i>inhalar</i>
<i>harmònic</i>	<i>héroe</i>	<i>horrible</i>	<i>inherent</i>
<i>haver</i>	<i>heroisme</i>	<i>hort</i>	<i>prohibir</i>
<i>hebraic</i>	<i>hilaritat</i>	<i>hortènsia</i>	<i>vehement</i>
<i>hebreu</i>	<i>hispanic</i>	<i>hospital</i>	<i>vehícul</i>
<i>hedra</i>	<i>història</i>	<i>hostaler</i>	<i>vehicular</i>

c) Casos no etimològics. S'escriuen sense *h* una sèrie de paraules i els seus derivats encara que la tinguen en l'etimologia: *espanyol*, *avorrir*, *ert*, *oroneta*, *ordi*, *orri*. Per contra, tot els derivats del llatí *octo* s'escriuen tradicionalment en *h*: *huit*, *huitanta*, *díhuit*, *huitava*, *huitantena*.

d) Encara que sol haver coincidència en l'us de les llengües de l'entorn, se recorda que paraules com *orfe*, *orfanat*, *orchata*, *os*, *ou*, *cacau*, *coet...* s'escriuen sense *h*.

4.17. US DE LA LLETRA F

La grafia *f* representa el sò labiodental fricatiu sort, [f], en qualsevol posició dins de la paraula: *fumeral*, *alficòs*, *disfrassar*, *matalafer*, *alcaduf*.

4.18. US DE LA LLETRA W

La grafia *w* és una lletra d'orige estranger que pot representar dos sons en valencià:

a) Labiodental fricatiu sonor [v]: *wàter*, *wagnerià*, *wolframí*.

b) Aproximant velar sonor [w]: *whisky*, *western*, *Washington*, *web*.